

Адам Нинковић¹

Јагодина

UDK: 371.95

ISBN 978-86-7372-114-9, 15 (2009), p.396-414

Прегледни рад

ДАРОВИТОСТ И МОРАЛНОСТ - Историјска искуства Срба -

Резиме: У раду се објашњава повезаност даровитости и моралности уопште, а посебно на примерима великана српског народа. После теоријских разјашњења о сучељавању и међузависности даровитости и морала, изложена су нека историјска искуства Срба о деловању изузетно даровитих и високо моралних људи нашег народа (Растка Немањића – Светог Саве, Доситеја Обрадовића, Вука Караџића, Светозара Марковића, Николе Тесле...). На основу тога изведени су закључци о плодотворној међузависности даровитости и морала, како за друштво тако и за личност.

Кључне речи: даровитост, морал, историја, Срби, плодотворност.

УВОД

Веома широка, значајна и актуелна тема **Даровити и друштвена елита** омогућује и захтева истраживање, разматрање и објашњавање бројних питања и проблема у оквирима ужих тема. Те, уже теме – у зависности од угла сагледавања њихове проблематике – могу бити разноврсне. У погледу припадања превасходно некој науци, могу се разврстати на: педагошке, психолошке, социолошке, филозофске...

У циљу што целовитијег сагледавања садржаја (у оквиру опште) посебне теме треба да буду комлементарне. На тај начин се остварује, истовремено, како дисциплинаран тако и интердисциплинаран па и мултидисциплинаран приступ. Такав приступ омогућује оптималне резултате. То се, у некој мери, види и из резимеа радова на тему **Даровити и друштвена елита**.

Из наслова наше теме (**Даровитост и моралност – Историјска искуства Срба**), те и из резимеа, може се уочити да ће та тема бити разматрана, највише, на основу филозофско - научних сазнања и историјских искустава српског народа. Прво ће бити сажето изложена – у форми подсећања – теоријска сазнања о даровитости и моралу, те о њиховим односима и међузависности, а

¹ budimiminkovic@yahoo.com

затим ће се то „илустровати“ на примерима живота, рада и стваралаштва неколико великина српске историје.

ТЕОРИЈСКА САЗНАЊА

Даровитост и морал су две изузетно сложене и развојне људске појаве, са бројним општим и посебним карактеристикама. Те карактеристике указују на њихове сличности и разлике. На основу сличности, боље рећи њиховог обухватања ширим појмовима, лако је закључити да даровитост и морал припадају људској стварности и то првенствено друштвено – историјској стварности; испољавају се највише кроз друштвене процесе који имају (већи или мањи) дис – континуитет.

Међутим, и за даровитост и за морал је – итекако – значајан и психички живот, а нарочито рад и развој личности. Зато се процеси социјализације (и кад су у питању даровитост и морал) прожимају са процесима индивидуализације, персонализације и др.

Уз наведене сличности, постоје и разлике. Можда је најзначајнија разлика у погледу порекла (урођености, стечености...). Док је **даровитост претежно урођена, морал се стиче**. Урођеност и стеченост се и овде повезују кроз активност и за свој резултат имају одређену вредност. Кад је у питању даровитост, та вредност је, највише у **стваралаштву**, а кад је у питању морал: у **хуманом животу, а нарочито у стваралачком моралу**.

Као сложене и развојне појаве, даровитост и морал је тешко дефинисати кратко, јасно, једнозначно... Јер, то су општи појмови (категорије) који су повезани са бројним другим (како општим, тако и посебним) појмовима. Према припадности наукама, даровитост се – сматрамо - најквалитетније дефинише у психологији, а морал у филозофији (етици). Ево неких примера за то.

„ДАРОВИТОСТ, укупност потенцијалних способности. Испољава се још у раном детињству, нарочито после проходавања и развоја других моторичких способности, што детету даје могућност координације покрета и руковања предметима, као и после развоја симболичког система (језика) који детету отвара могућности апстрактнијег мишљења. Даровитост се испољава у некој посебној области, или у више области. Тестови способности са задовољавајућом поузданошћу откривају даровитост. Касније испољавање даровитости условљено је многим чиниоцима; у првом реду, зависно је од саме структуре личности и њених некогнитивних црта личности, а затим од спољних, друштвених и материјалних чинилаца. Сматра се да у популацији има око 2,5% даровитих (приближно колико и ментално заосталих), али да нису сви развили

своје потенцијалне могућности. У савременим друштвима проблем даровитих се критично поставља као услов развоја, јер је експлоатација материјалних извора у савременој цивилизацији могућа једино ваљаним коришћењем људских извора. Стога је идентификација, развој и статус даровитих основни критеријум оцене развијености друштва.“ (Крстић, Д. 1988, стр. 106).

Према томе, дефинисање даровитости се врши (употпуњује) указивањем на (потенцијалне) способности, првенствено на интелигенцију. А она је, такође, широк појам. Довољно је поменути бројне факторе који њу одређују, класификују и сл. Већ и на основу ширине и разноврсности интелигенције, лако је закључити да је и интелигенција широка, разноврсна. У погледу заступљености, сматра се да је око 2-3% популације једне генерације на основу интелигенције – даровито. Много је теже измерити и, бар, статистички рећи број даровитих за одређену активност, рад, стваралаштво. Најчешће се помињу области испољавања даровитости (наука, техника, уметност...).

Даровитост постаје све значајнија (како за индивидуу, тако и за друштво) увећавањем и побољшавањем услова живота (материјалних, културних, техничких, социјалних, политичких...). Коришћењем тих услова, даровити постају **друштвена елита**, у најбитнијем (вредносно најприхватљивијем) значењу тог појма, те синтагме. Види се то већ из, бар, једне дефиниције. На пример, ове.

„ЕЛИТА – одабрани, изабрани, најбољи појединци, еминентни, најистакнутији припадници једне друштвене групе или заједнице... У социолошком смислу реч означава припаднике виших друштвених слојева који улазе у те слојеве на основу свог друштвеног положаја, богатства, привилегија, образованости, престижа, стила живота, тј. који имају водеће или управљачке позиције у друштву (без обзира на то да ли су одређени појединци тих слојева заиста супериорни као личности). Тај положај им обезбеђује учешће у одлучивању о битним друштвеним пословима.“ (Социолошки лексикон, 1982, стр. 166).

Познаваоци даровитости и моралности лако ће уочити да се та два феномена снажно испољавају у постојању и деловању друштвених елита. Најкраће речено, даровити (надпросечно интелигенти и изузетно способни за неки рад: стварање, управљање...) треба да се покажу – докажу и као најбољи у животу у целини, укратко: најморалнији. Међутим, шта то значи? Шта је морал, моралност и сл?

Морал је – због сложености (како у погледу обима – ширине, тако и у погледу садржаја – дубине) и развојности – тешко

(можда и теже него даровитост) дефинисати кратко, једнозначно, јасно. Па ипак, ево бар неких његових одређења.

Морал је облик друштвене свести; скуп правила доброг понашања; начин најхуманијег осмишљавања људског живота – човекове егзистенције; вредносна свест за – најшире и најдубље – вредновање свега постојећег; начин разликовања добра и зла; упутство за живот испуњен врлинама ради отклањања мана; начин обједињавања процеса социјализације, индивидуализације и персонализације = настанка и развоја личности.

Ова општа, теоријска одређења даровитости и морала имају своје упориште тј. заснованост у људској, друштвено – историјској пракси. Јер, људски живот је, у својој суштини, практичан. Пракса потврђује истинитост теорије. А теорија, већ и самим објашњавањем праксе – унапређује је. То показује целокупна историја, а још конкретније историја сваког посебног народа.

Историја – схваћена као људско знање о прошлости – има смисао и значај у коришћењу тог знања у садашњости па и у будућности. „Историја је учитељица живота.“ Народ који не зна своју историју мора да је „понавља“ и спорије напредује у развоју. То показује укупно људско искуство. Усмеримо се на искуство и знање српског народа о својој историји; и то у контексту теме **Даровитост и моралност**.

ИСТОРИЈСКА ИСКУСТВА СРБА

За што потпуније и јасније разумевање историјског искуства Срба у целини, а у оквиру тога и о њиховој даровитости и моралу, потребно је имати у виду много услова и начина живота српског народа. Велики значај имају природни (географски) услови, те и остали материјални (економски, технички) услови. Из тих услова израстали су (и увећавали се) и остали услови: социјални, политички, психички, психо – социјални, културни...

За испољавање и развој како даровитости тако и морала Срба, можда су најпресуднији духовни услови. Ако је тако, треба добро познавати „духовни простор“ Срба, у оквиру знања о духовности уопште.

Под појмом **духовност** подразумевамо веома широку област појава људске културе, које се налазе (највише, најсуштинскије) у **облицима друштвене свести** (религији, филозофији, науци, моралу...) и у стваралаштву уопште, а нарочито у **уметничком**. Те појаве чине тзв. духовни простор и значајно обележавају живот одређеног народа, и то тако да, у битном, конституишу и развијају његову укупну културу, националну

културу. „Духовни простор једног народа чини његова специфична национална култура која је прихваћена у одређеним географским границама и која осмишљава живот и делатност тог народа.“ (Марковић, М. 1999, стр. 194). Потпунија анализа духовног простора одређеног народа показује његове битне особености. За српски народ, то су: „1. основне вредносне претпоставке његове културе, 2. сопствено историјско искуство, 3. национални митови и предања, 4. православна религија, 5. српски језик, који као и сваки језик носи у себи цео један специфичан поглед на свет, 6. обичајна традиција, 7. српска уметност: књижевност, сликарство и вајарство, музика, архитектура итд. 8. хуманистичке науке.“ (Марковић, М. 1999, стр. 194).

Сваки народ, па и српски, има у својој духовности заступљене општељудске чиниоце духовности, али на специфичан начин, са посебним (друштвено – историјски условљеним) карактеристикама. У том смислу, треба (у дијалектичком јединству општег и посебног) уочавати и разликовати универзално људско од његовог специфичног (посебног) испољавања код сваког народа током његове историје у целини или током одређеног периода, епохе. Рецимо, **опште људске вредности (слобода, правда, солидарност, рационалност, независност...)** испољиле су се код **Срба кроз: вишевековну истрајност за обезбеђивање слободе, широку толерантност према другим народима, велику солидарност са патњама других народа, претерану самоувереност у своју снагу...** Истовремено, велико историјско искуство, како о „старој слави“ (држави Немањића, Душановом царству...) тако и о вишевековном робовању под Турцима, о борбама за слободу и своју државу, као и за заједничку државу Јужних Словена – утицало је на формирање свести о великим, претерано великим жртвама српског народа, не само за своје потребе и интересе већ и других народа, са којима су Срби више пута формирали заједничке државе (Југославију, Србију и Црну Гору). Централно, у великој мери значајно (малтене најзначајније) место и улогу у духовности – у духовном простору и историјском времену – сваког народа (те и српског) има: **морал**.

Наш народ је – током изузетно тешке, сложене, бурне, вишевековне историје – имао веома специфичан развој морала. У основи тог морала била је снажно изражена **тежња ка слободи и слози**. Било је то (и јесте) како у оквирима живота српског народа, тако и у оквирима сарадње са суседним, блиским, братским народима. Међутим, сурови услови живота су српски народ држали више (дуже) у ропству, у робовању другим народима (у ствари државама) него у слободи. Ти и други услови су формирали код

Срба, рекло би се, два основна менталитета и морала, бар кад је у питању дихотомија: слобода – ропство. То су **слободарски и поданички менталитет**. Они су најдуже и најјасније испољавани током пет векова турске власти на Балкану.

Слободарски менталитет се испољавао кроз традиционално витештво (деловање хајдука, ускока, устаника...), а поданички кроз живот раје, помирљивих поданика, кроз њихове разне мимикрије... Отуда и данас разне (идеолошке, етичке, политичке...) поделе Срба на **ослободиоце и издајнице**.

Савремени српски народ, већ више од два века, има своју државу и остале институције неопходне за живот, рад и прогресиван развој. Функционисање државе, било српске или југословенске, показало је бројне разне (не)моралне учинке. Морални су били резултат деловања државе у складу са потребама и интересима народа. А неморални, супротни томе... Ако данас вреднујемо учинке наше државе, са становишта моралних па и свих осталих битних вредности српског народа (економских, културних, политичких, заштитних...) вероватно ћемо закључити да су ти учинци мали. У сваком случају, могу, морају бити већи. Бројни су императиви за то. Међу најзначајнијим су: укидања разних друштвених неправди, свеопште корупције; спречавање угрожености територије, суверенитета; смањивање неоправданих друштвених неједнакости = увећавање солидарности...

ВЕЛИКАНИ СРПСКОГ НАРОДА – ЊИХОВА ДАРОВИТОСТ И МОРАЛНОСТ

Теоријска сазнања о повезаности даровитости и моралности, примењена на практична историјска искуства, показују да је српски народ имао (и има) своје значајне личности, са бројним њиховим особеностима у погледу способности, карактера, темперамента, те и даровитости и моралности. Управо је **повезаност и међузависност способности (интелектуалних, физичких, радних) са високо развијеном моралношћу снажно, такорећи пресудно, утицала на то да те личности постану великани српског народа, познати (и признати) не само код нас него и шире, у свету.**

Најсређенији подаци о томе су у књигама (историјским и другим), а поготово у енциклопедијама посебне намене. Међу таквим (наменским) истиче се књига **Сто најзнаменитијих Срба** („Принцип“, Београд, 2001, 2. издање). А текстове о тим Србима припремило је педесетак аутора.

Ради, бар, статистичке прегледности, тих сто најзнаменитијих Срба, на основу оног што је преовлађивало у њиховом укупном деловању, делу, професији, разврстали смо на следећи начин: **вође народа 31, филозофи 4, научници 15, уметници 40, остали 10**. Овај редослед наводимо на основу општости, од најопштијег у њиховом деловању (делу) за добро свог народа, преко посебног, до осталог. У том смислу, међу вођама су владари (државници: кнезови, краљеви, цареви, председници...), па свештеници (патријарси, митрополити...). Затим су филозофи због велике општости њиховог дела и деловања (филозофског, просветитељског, културног, политичког...). Следе научници (природних, друштвених, техничких наука). Неки од њих, попут Тесле, припадају и природним и техничким наукама. Неки, попут Јована Цвијића, и природним и друштвеним наукама. Иза њих су они најбројнији, уметници; њих 40, и то 32 књижевника, 5 сликара и 3 музичара. На крају је осталих десет(ак). Они су били, истовремено, делатници, делотворци у више области: политици, науци, култури, уметности, економији, дародавству...

Тешко је сачинити хијерархијски редослед знаменитих Срба, који би био општеприхватљив. Па ипак, међу вођама народа – бар по мом мишљењу – и то по даровитости и моралности истичу се **владари**: Стефан Немања, цар Душан, кнез Лазар, краљ Петар I, Карађорђевић; **свештеници**: Свети Сава, Арсеније III Чарнојевић, владика Николај Велимировић, прота Матеја Ненадовић... **војсковође**: Карађорђе, Живојин Мишић... **јунаци**: Марко Краљевић, Милош Обилић...

Затим, међу **филозофима**, сва четворица (али сваки на свој начин): Руђер Бошковић, Доситеј Обрадовић, Светозар Марковић, Бранислав Петронијевић.

А међу **научницима**; **природних наука**: Милутин Миланковић, Миодраг Петровић – Алас... **друштвених наука**: Вук Караџић, Стојан Новаковић... **природних и техничких наука**: Никола Тесла, Михаило Пупин... **природних и друштвених наука**: Јован Цвијић...

Најбројније (**уметнике**) је још теже поређати по значају. Поготово оне баш (нај)многобројније (књижевнике). Врло условно, од њих 32 истичемо (хронолошким редом): Јефимија, П.П. Његош, Б. Радичевић, Ф. Вишњић, Ђ. Јакшић, Ј. Ј. Змај, Л. Костић, Л. К. Лазаревић, С. Матавуљ, С. Сремац, Р. Домановић, Б. Станковић, Ј. Дучић, М. Ракић, И. Секулић, П. Кочић, И. Андрић, М. Црњански, М. Селимовић, В. Попа...

Овај списак књижевника краше (и полно и литерално) две жене: Јефимија и Исидора Секулић. Тим пре и утолико више што су

једине од сто најзнаменитијих Срба у књижи. Сматрамо да је неоправдано изостављена Десанка Максимовић.

Од знаменитих српских сликара, према овој књижи, најзнаменитији су: Паја Јовановић, Милан Коњовић, Јован Бијелић, Петар Добровић, Сава Шумановић. А међу музичарима: Корнелије Станковић, Стеван Мокрањац, Стеван Христић.

Међу осталих десет(ак) најзнаменитијих Срба истичу се: Светозар Милетић, Никола Пашић, Слободан Јовановић...

Коначно, поменимо бар један пример тешко прихватљивог вредновања. То је Милан Недић. У нашој друштвеној (политичкој, научној, културној, моралној) јавности ломи се (све више и све чешће) много „копаља“ о томе да ли је њему место међу **Сто најзнаменитијих Срба**. И још – понегде...

Ако је књига **Сто најзнаменитијих Срба** најсређенија, најпрецизнија и сл. књига **Срби – Биографије знаменитих**, Маринка Пауновића (и бројних сарадника) – издање ЕМКА, Београд, 1998 - је много богатија. Ова „књига о знаменитим Србима кроз векове је јединствен персонални израз нашег укупног трајања на просторима Балкана, Подунавља и Медитерана. Испричана кроз 1226 биографија, то је историја у пуном свом тоналитету: економском, научном, културном, верском, политичком и војном. Читајући биографије, добијамо слику српског друштва које је изродило ову елиту и која му је повратно давала неизбрисив печат...

То су уистину они по којима ће се Срби као народ, али и његова духовност, препознавати по читавом простору југоисточне и средње Европе, од Трста, Беча, Прага, Пеште, Темишвара, Загреба, Задра, Дубровника, Боке, Новог Сада, Сремских Карловаца, Београда, Цетиња, Пећи, Призрена, Скопља, Битоља, Солуна и Цариграда.

Упознајући своју елиту, човек може да упоређује народ којем припада са светом, да сам суди о томе да ли смо били мимо или испод цивилизацијских токова, или супротно неким предрасудама, ипак у току главних модернизацијских помака спремни да од света примамо све оно највредније и да му, са своје стране, дајемо несебично...

Ова књига је јединствена и по томе што представља „књигу помирења“. У њој нису примењивани критеријуми династичке, националне или идеолошке подобности било које врсте. О људима говоре само њихова знања, култура и дела...

Пројекат је помогла и група истакнутих научних и културних радника, обрадивши 113 биографија књижевника, 99 војвода, 65 политичара, 52 генерала, 36 сликара, 35 историчара, 34 државника, 32 правника, 31 кнеза, 31 песника, 27 лекара, 20

архитеката, 19 митрополита, 14 патријарха, 13 епископа, 13 владика, 18 краљева, 10 деспота, великог броја официра, научника, професора, композитора, глумаца, новинара, добротвора, Срба и Српкиња. Уз биографије је приложено 800 фотографија, илустрација и цртежа.“ (стр. 7-8)

Сумирајући податке о најзнаменитијим Србима – у светлу знања о њиховој даровитости и моралности, а према мом избору – истичем следеће:

Владари

Стефан Немања (1114 – 1199), велики жупан, родоначелник династије Немањића, био је – као вођа народа, владар – веома даровит (за своје функције) и високо моралан у своме животу и раду. Ујединио је већину Срба на Балкану и проширио српску државу. У власти се снажно ослањао на веру свог народа и цркву. У томе је, можда, и претеривао: прогонећи јеретике (богумиле), користећи како аутократију, тако и теократију, сукобљавајући се са братом Тихомиром и др. Та и слична ограничења (неодстаци) његовог морала била су условљена више друштвеним животом Срба у његовој држави, него његовим карактерним – моралним особинама...

Стефан Урош IV, Душан – Силни (1331- 1355) „цар Срба и Грка“, бесумње даровити вођа народа, владар, војсковођа.... Створио је, највећу и најјачу српску средњовековну државу. Изузетно познат и значајан због доношења Душановог законика (својеврсног устава, првог правног акта српског народа). Законик је обједињавао право и морал; уједно био и писана етика српског морала, која кроз правне норме показује и морал тадашњих Срба... Био је (тај законик) значајан документ (и данас је историјски значајан) који је регулисао друштвени (економски, политички, културни...) живот српског народа у складу са његовим сталежима (властела, племство, свештенство, нижи слојеви...). У томе је била и његова (морална) ограниченост. Али и велика моралност његовог доносиоца цара Душана у настојању да народ живи што боље (економски, правно, морално...).

Лазар Хребељановић (1329 – 1389), кнез, главни вођа, владар српског народа у време расула државе. Даровитост је испољио у окупљањима и уједињавањима Срба, пре свега у борбама за слободу и независност. Победио је Турке (код Параћина, 1381, Плочника 1386 и поражен је од њих на Косову 1389). Због тог војног пораза Срби су предвођени Лазаром (п)остали морални победници – „небески народ“, који више цени слободу и правду него сопствени ропски живот. Захваљујући Лазару, као вођи,

настало је (траје и данас) схватање морала које се изражава најкраћим синтагмама: „Косовска етика“, „Етика Косова“... и сл.

Петар I Карађоревић (1844 – 1921), краљ, унук војда Карађорђа. Владар Србије од 1903, а затим и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца (1919 – 1921). Изузетно даровит не само као владар него и као војни вођа (војсковођа, главнокомандујући). Изузетно успешан у борбама балканских савезника за ослобађање преосталих делова Балкана од Турске, а затим у светском I рату (у ратовању Србије против Аустрије 1914 – 1918). Ратник у пробоју Солунског фронта, а после ослобођења државник, најзаслуженији за стварање заједничке државе блиских народа: Срба, Хрвата, Словенаца... Зачетник развијања „братсва и јединства“ тих народа. Високо моралан у свим областима и облицима живота (личном, породичном, војном, државничком...). Највећи борац за слободу народа. Чак и преводилац (на српски језик) ремек дела Џ. С. Мила **О слободи**.

Свештеници

Растко Немањић – Свети Сава Српски (око 1177 – 1235), први српски архиепископ, светац. Најмлађи син Стефана Немање. Замонашио се 1192. Са оцем подигао манастир Хиландар и развио га у центар верског и књижевног образовања српских монаха. Осамосталио српску цркву и постао њен архиепископ, 1219. Написао житије оца (**Живот господина Симеона**). Преводио са грчког и прилагођавао потребама Срба текстове (**Хиландарски и Карејски типих**). Писао и друге текстове. Снажно деловао у просвећивању српског народа и јачању српске државе.

Својим укупним деловањем и остављеним делом, Свети Сава је испољио способности човека који добро зна и снажно осећа животне (нарочито духовне) потребе свог народа, те предано, неуморно, зналачки и стваралачки ради за њихово задовољавање. Читав живот је томе посветио и постао први (и уопште међу најзначајнијим) српским просветитељима, духовницима, свештеницима, књижевницима... Испољио је велику надареност за јачање и ширење вере свог народа путем обједињавања деловања цркве и државе и на друге начине. При том је испољавао високу, укупну хришћанску моралност, а нарочито врлине и осећања путем којих се побољшава живот народа (љубав, милосрђе, поштовање, радиност, пожртвованост, солидарност...).

Арсеније III Чарнојевић (1633 – 1706), игуман, митрополит, патријарх. Пошто је дошао у тежак сукоб са Турцима, подржао је побуну српског народа и његову велику сеобу са југа ка северу, према Београду и даље. Када су Срби од аустријског цара

Леополда (21. 8. 1690) добили црквену аутономију, прешао је у Коморан и штитио права Срба – избеглица, досељеника. Борио се као врховни српски верски поглавар са настојањем да постане и главни политички представник аустријских Срба. Испољио је даровитост за окупљање, слогу и јединство српског народа у изузетно тешким условима сеоба и новог настањивања. Био је изузетно морална личност, високи представник хришћанске етике.

Прота Матеја Ненадовић (1777 – 1854), свештеник, војвода, државник, писац. У првом српском устанку, у борбама против Турака испољио је велико јунаштво, затио је био српски изасланик на аустријском и руском двору, па председник Правитељствујућег совјета и Врховног суда Србије. Написао је чувене **Мемоаре**, који су изванредна историјска грађа па и књижевно дело високе вредности. Од проте (попа) преко ратника, војводе (војсковође) и државничких послова и функција до писања сећања – све своје даровите – урођене и стечене снаге користио је за добро свог народа. Врхунски морална личност, са врлинама: пожртвованост, снажљивост, милосрдност, упорност, истрајност.

Николај Велимировић (1880 – 1956), епископ, владика, писац, светац. Био је епископ охридски и жички. Студирао је и докторирао богословију у Берну. Током Првог светског рата живео у Енглеској и САД. Најпознатији је по (много)бројним верским и књижевним делима (**Беседе под гором, Религија Његошева, Молитве на језеру, Речи о свечовеку...**). Снажно је бранио православну веру и зналачки је објашњавао, нарочито у делима етичког садржаја (о добру и злу, угледу, цркви...). Изузетно даровит као верски писац и високо моралан. Проглашен за свеца.

Вође устанака, војсковође, јунаци

Ђорђе Петровић – Карађорђе (1768 – 1817), вожд Србије. Вођа народа у I српском устанку (1804 – 1813). Као младић хајдукује па ступа у аустријски фрајкор (Српски добровољни одред) и ратује против Турске (1788 – 1791). Када су дахије преузеле власт у Београдском пашалуку и почеле сечу српских кнезова, српски главари га изаберау за вођу устанка (1804). Предводио је борбе за ослобођење Србије и за три године ослободио њен највећи део. На ослобођеној територији организује власт.

Као вођа, вожд и владар био је изузетно способан, али и веома строг. У циљу ослободилачког успеха, наређивао је (и) убиства Срба, чак и чланова своје породице, те и уклањања неких војвода. Кад су Турци 1813. угушили устанак, побегло је у Аустрију па у Русију. Илегално се вратио у Србију 1817. На збору српских

кнежева, одлучено је да буде ликвидиран у циљу успеха II српског устанка. Убијен је 1817. године.

Ови подаци говоре о Карађорђу као човеку надасве слободарског духа и поборника слободе свог народа, те о изузетно способном (надареном) ратнику, вођи, војсковођи. Ту су и његове бројне моралне врлине: храброст до неустрашивости, истрајност, упорност, родољубивост, дисциплинованост... Међутим, као вршилац власти (било као вођа устанка или владар непотпуно ослобођене Србије) испољио је особине ауторитарности, те – поред осталог и зато – био убијен. Његово убиство може се, донекле, (о)правдати вишим циљевима српског народа...

Милош Обреновић (1783 – 1860), вођа устанка, кнез, владар Србије у два периода. У раној младости сеоски слуга па учесник у трговини, те у ратовима (I и II српском устанку). Као војвода и нахијски кнез постаје један од најспособнијих (најхрабријих, најсналажљивијих) устаничких вођа. Изабран за вођу II српског устанка (1815). Организовао је ослобађање српских територија и вршење власти. Дипломатским преговорима са Турском, Србија добија одређену самосталност и признаје га за наследног кнеза (1830).

Слично Карађорђу, у борбама против Турака храбар, mudar, а у вршењу власти над српским народом (по)велики аутократа, деспот. Приморан је да Србија добије Устав (1835), а затим и да оде са власти и напусти Србију (1839).

После двадесетак година враћа се на кнежевски престо (1858) и влада Србијом до смрти (1860).

У спољној политици, изузетно способан државник, спретан дипломата, а у унутрашњем вршењу власти са минимално демократских принципа. Веома грамзив у разним погледима (политичким, материјалним, породичним...).

Живојин Мишић (1855 – 1921), војвода. После војне школе, истакао се у два српско – турска рата и српско – бугарском рату. Почетком XX века именован за помоћника начелника Главног генералштаба Србије. Прославио се у Првом светском рату (1914 – 1918), највише у Церској и Колубарској бици.

Пре пробоја Солунског фронта постављен је за начелника Врховне команде српске војске. Смелим и мудрим акцијама највише је допринео пробоју Солунског фронта и укупном ослобођењу Србије. Четири пута је одликован највишим војним орденом (Карађорђевог звездом) те и француском Легијом части и др. Високо моралан.

Радомир Путник (1847 – 1917), војвода. После Војне академије, као капетан, истакао се у ратовима Србије против Турске

(1876 – 77) те и против Бугарске (1885 – 86). После рата, професор Више војне академије, судија Касационог суда Србије, писац војних дела (учбеника и др.). У Балканским ратовима (1812 – 13) начелник штаба Врховне одбране. У Првом светском рату (мада стар и болешљив) руководи борбама Срба на Церу, Колубари, Руднику, Сувору, у Београду. Са војском се повлачи у Албанију и сасвим изнурен умире 1917. Високо даровит војсковођа, теоретичар и практичар ратовања, високо морална личност.

Марко Краљевић (- 1395), српски краљ, турски вазал. Син српског краља Вукашина, посланик српског цара Уроша IV, владар у западној Македонији. Под султаном Бајазитом учествовао на страни Турака и погинуо 1395. Народно предање га слави као епску личност, изузетног херојства, правдољубивости, честитости, значи високо храброг и у целини моралног.

Милош Обилић (- 1389), јунак. Према народном предању, најхрабрији Србин свих времена. Уједно и најчеститији. Убио цара Мурата у бици на Косову 1389. знајући да ће и он бити убијен. Дао свој живот за свој род, народ. Има ли веће друштвене моралности?!

Филозофи

Руђер Јосип Бошковић (1711 – 1787), филозоф, научник (физичар, астроном...) и дипломата. Професор Универзитета у Риму и директор научно – техничких институција у Италији. Са огромним бројем радова из филозофије и науке стекао светски углед. Изузетно надарен као филозоф – научник и високо моралан као човек.

Доситеј Обрадовић (1739 – 1811), филозоф, просветитељ, књижевник, калуђер... Припада најужем врху образованих и утицајних Срба крајем XVIII и почетком XIX века. Много путовао по српским и страним земљама. Најпросвећенији Србин свог времена. Од избијања Првог српског устанка (1804) снажно помагао српском народу на разне начине. Први се залагао за јединство Срба, без обзира на верске и остале припадности. Борио се за употребу српског народног говора и језика у књижевности и др. областима. Противник догматике, незнања, сујеверја... Карађорђевић министар просвете и директор свих школа у Србији. Истичу се његова дела: **Живот и прикљученија, Совјети здравог разума, Собраније, Басне...** Изузетно обдарен за просвећивање народа и у свему високо моралан.

Светозар Марковић (1846 – 1875), филозоф, политичар, зачетник социјализма у Србији. Политички програм социјализма засновао на савременим демократским начелима, тиме се супротстављао владајућој олигархији у Србији. За мање од тридесет

година живота и неколико година друштвеног (политичког, културног, књижевног...) деловања снажно је уздрмао друштвено – политички живот и рад у Србији. Написао велики број дела (**Србија на истоку, Начела народне политичке економије...**) и расправа. Његове поједине политичке расправе и чланци усмеравали су политички, културни, књижевни и др. живот и рад ка прогресивним правцима. Због политичког супротстављања владајућем режиму био у затвору. Испољио велику надареност за политичку и ширу активност, те и високу моралност у деловању за добро народа.

Бранислав Петронијевић (1875 – 1954) филозоф, научник. Студије и докторат из филозофије завршио у Лајпцигу. Уз филозофију, бавио се и математиком, биологијом. Био професор београдског Филозофског факултета, члан САНУ. Написао велики број филозофских дела и научних радова (**Историја новије филозофије, Принципи метафизике, Емпиријска психологија...**). Писао је и књижевне расправе и друге чланке. Испољио изузетну надареност за филозофију и поједине науке, те и значајне врлине (радиност, систематичност, истрајност...).

Научници

Природне науке

Милутин Миланковић (1879 – 1958), научник светског угледа, професор Унивезритета у Београду, члан САНУ и ЈАЗУ. Дао велики допринос развоју космичке физике, геофизике и небеске механике. Веома значајна су његова дела: **Небеска механика, Историја астрономске науке...** Уз (научну) радиност био је и високо морална личност.

Михаило Петровић – Мика Алас (1868 – 1943), научник светског угледа, математичар. После студија филозофије у Паризу, где је стекао докторат математичких и физичких наука, био је професор Универзитета у Београду, члан Српске краљевске академије. Веома значајна дела: **Математичка феноменологија, Феноменолошка пресликавања, Метафоре и алгорије...**

Велику даровитост за најапстрактније науке (филозофију, математику, физику...) искористио је оптимално. Био је и веома друштвен човек, поготово у слободном времену. Познат је као Мика Алас. Красиле су га бројне моралне врлине...

Друштвене науке

Вук Стефановић Караџић (1787 – 1864), филолог, историчар, књижевник... У основи, у детињству и младости самоук,

а затим најзначајнији реформатор српског језика, сакупљач народних (језичких) умотворина, писац дела из језика, књижевности, историје српског народа. Угледни члан више научних друштава у свету. Носилац високих друштвених признања. Преводац **Новог завјета** и других дела.

Написао је први велики **Речник српског језика и Граматику**. Издавао књиге народних умотворина (пословице, приче, басне, песме...). Зачетник историјских, књижевно – критичких, социолошких радова у Србији.

Надареност за изучавање језика (и свега што се помоћу њега изражава и ствара) Вук је – у изузетно тешким условима личног и породичног живота – искористио да створи огромно дело. Мада осетљивог здравља и великих обавеза према породици, испољио је највећу могућу моралност: радиност, систематичност, упорност, сналажљивост...

Стојан Новаковић (1842 – 1915), научник, историчар, државни функционер, књижевник... Бавио се највише историјом, словенском филологијом, књижевношћу... Обављао значајне функције (први председник Српске књижевне задруге, посланик у Цариграду, Петрограду и Паризу, председник Друштвеног савета...). Међу бројним делима истичу се: **Васкрс државе српске, Срби и Турци XIV и XV века, Законик Стефана Душана, Проблеми Југославије...**

У свим значајним пословима био је високо моралан, а поготово у извршавању функција значајних за српски народ...

Јован Цвијић (1865 – 1927), научник (географ, антропогеограф, етнограф, историчар...), професор и ректор Универзитета у Београду, члан домаћих и страних научних и других друштава, председник Српске краљевске академије...

Објавио је више од стотину научних, стручних и осталих радова (књига, расправа, чланака). Истичу се: **Антропогеографски проблеми Балканског полуострва, Балканско полуострво и јужнословенске земље, Геоморфологија, Говори и чланци...**

Веомо је познат по утврђивању типова и карактера Срба на Балкану према местима живота... Надарен, радин, моралан...

Јован Скерлић (1877 – 1914), научник, књижевни критичар и историчар. После докторирања у Швајцарској, професор Универзитета у Београду и књижевни посленик у најширем смислу (сарадник и уредник листова и часописа, редактор, рецензент...). Аутор великог броја обимних књига, књижевних критика, историја књижевности, полемичких чланака, разних расправа...). Истичу се дела: **Омладина и њена књижевност, Српска књижевност у XVIII веку, Историја нове српске књижевности, Светозар**

Марковић... Био је и народни посланик, политичар савремене демократске оријентације.

Надарен за књижевност у целини и неуморан у раду. Високо моралан.

Техничке науке

Никола Тесла (1856 – 1943), научник (физичких и техничких наука), проналазач патената највеће електро – техничке вредности и трајности. За рад и проналаске добио 29 диплома, међу којима су и докторати значајних светских универзитета.

Око хиљаду његових проналазака и патената из електротехнике и сл. немерљиво доприносе развоју човечанства.

У друштвеном ангажовању био је велики поборник мира, прогреса, благостања човечанства. Поносио се српским пореклом и југословенством.

Надареност за научни и технички рад искористио и по цену великог жртвовања у личном и породичном животу (није се женио...). Високо морална личност.

Михаило Пупин (1854 – 1935), научник (физичар, математичар, електроничар) и писац. Докторирао у САД и радио као професор, научник, радио – инжењер. За проналаске добио највећа признања у свету (Едисонову медаљу и др.) као и више доктората разних држава. Био је и председник Савеза уједињених Срба у САД, почасни конзул Србије, саветник председника САД...

Објавио више научних и стручних радова. За књижевно дело **Од пашњака до научника** добио Пулицерову награду у САД.

Захваљујући даровитости за научни и технички рад пронашао бројне патенте и др. Чувени су „Пупинови калем“ за пренос телефонских разговора на велику даљину.

Био је велики родољуб и добротвор српског народа. Високо моралан, са бројним врлинама из области рада, родољубља и др.

Уметници

У животу, раду и стваралаштву уметника снажно је заступљена како даровитост, тако и моралност. Сваки уметник је надарен и – током живота, рада и стварања уметничких дела – то долази до изражаја. Истовремено сваки уметник је личност снажних осећања, а међу тим осећањима су и морална осећања, боље рећи карактер путем којег се испољава морал, моралност личности. И код уметника се повезују даровитост и моралност, а испољавају се највише у створеним делима. Та дела се вреднују првенствено

естетски, а затим и етички, културолошки, социолошки, педагошки...

Врхунска уметничка дела имају увек (више или мање истакнуте – препознатљиве и моралне садржаје: поуке, поруке, оцене...). Све то је лакше и јасније уочити у књижевним делима него у ликовним, музичким... Књижевна дела најшире и најдубље изражавају људску моралност (или неморалност). То је тако зато што су изражајне могућности језика веће него могућности ликовних и музичких уметности: боја, облика, слика; звукова, тонова, мелодија...

То се види и на примера врхунских уметника српског народа (првенствено књижевника, сликара, музичара). Види се и по њиховој заступљености у књизи **Сто најзнаменитијих Срба** (књижевника: 32, сликара: 5, музичара: 3). Ако би тај избор сужавали у ужем кругу, по нашем критеријуму, нашли би се (хронолошким редом наведени књижевници, па сликари и музичари.

Било би превише опширно да у овом тексту говоримо о даровитости и моралности сваког од њих.

ОПШТИ ЗАКЉУЧЦИ

1. Даровитост и моралност су два феномена људске стварности. Повезани су и међузависни; како међусобно, тако и са бројним другим (индивидуалним и групним – друштвеним) појавама. Испољавају се, највише, путем стваралачког рада и морала. За њих је најзначајнији рад мозга, који (и иначе) троши око 30% укупне човекове енергије. У том раду учествују бројне (урођене и стечене) способности (првенствено интелигенција), а значајне су и остале особине личности (воља, темперамент, карактер...) као и друштвени услови рада, подстицања, вредновања, усмеравања...

2. Због комплексности и развојности, даровитост, моралност, елитизам и сродне појаве треба проучавати целовито, са што више аспеката (психолошког, педагошког, социолошког, филозофског...). Поготово је неопходно проучавати и на основу поузданих сазнања усмеравати живот, рад и укупно понашање младих (даровите деце и омладине; ученика, студената...). Централну улогу у том имају школе и друге организације (васпитно – образовне, научно – наставне ...). У циљу што квалитетнијег рада у овој области неопходна је њихова сарадња са родитељима и одговарајућим институцијама државе и друштва у целини.

3. Историја показује увећавање значаја друштвених елита, такођећи у свим областима (политичкој, економској, научној,

техничкој, културној, уметничкој...). У циљу прогресивног развоја друштва и личности, најзначајније су елите у којима је обједињена даровитост и моралност – њихово складно испољавање у раду (стваралачком, управљачком...) и извршавању значајних друштвених и уопште људских функција. Савремено „друштво знања“ постиже своје врхунце и захтева формирања и деловања друштвених елита (како кроз процесе глобализма, мундијализма, тако и локализма, партикуларизма, регионализма и сл.). Отуда огроман значај образовања (стицања знања и др.) у целини, те и велика пажња и помоћ за образовање даровитих...

4. Историја (бројчано) малих народа – рецимо српског народа – показује да су даровитост и моралност трајне и значајне константе развоја народа; како на слободи, тако и у ропству. Јасно се види да су изузетно даровити и високо морални остваривали значајне улоге у развоју друштва, народа, државе. То поготово важи за водеће личности (владаре и остале вође народа у политичком и духовном животу) као и у областима филозофије, науке, технике, уметности. Сразмерно броју Срба (током историје па и данас), можемо бити поносни на знамените (па и светски угледне и значајне) личности српског народа. Та искуства показују да за даровито – стваралачко понашање и деловање нису неопходни само материјално – технички услови већ и велика мотивација, висока моралност и остало што произилази из људског духа.

ЛИТЕРАТУРА:

- Будимир – Нинковић, Г. (2004): **Вредносне оријентације младих и одраслих**, Учитељски факултет, Јагодина
- Гојков, Г. (2008): **Методолошки проблеми истраживања даровитости**, Висока школа струковних студија за образовање васпитача, Вршац
- Зборник (2001): **Сто најзнаменитијих Срба**, II издање, „Принцип“, Београд
- Зборник (2001): **Даровитост у студентској популацији**, Виша школа за образовање васпитача, Вршац
- Зборник (2006): **Даровитост и интеракција и индивидуализација у настави**, Виша школа за образовање васпитача, Вршац
- Крстић, Д. (1988): **Психолошки речник**, „Вук Караџић“, Београд
- Марковић, М. (1999): **Друштвена мисао на граници миленијума**, Службени лист, СРЈ, Београд
- Николић, Д. (2001): **Сви владари Србије**, Народна библиотека, Деспотовац

- Нинковић, А. (1996): **Омладина и вредности**, Учитељски факултет, Врање, зборник III
- Нинковић, А. (2007): **Од даровитости ка вредности**, Висока школа струковних студија за образовање васпитача, Вршац, Зборник 13.
- Пауновић, М. (1998): **Срби – Биографије знаменитих**, ЕМКА, Београд
- **Социолошки речник** (1982), „Савремена администрација“, Београд

Adam Ninkovic, PhD

**Giftedness and Morality
- Historic experience of Serbs –**

Abstract: The paper explicates connectedness between giftedness and morality in general, and in particular according to the examples of great figures of Serbian people. Having given theoretical explanations on confrontation and interrelatedness between giftedness and morality, the author of the paper points to some historical experiences of the Serbs of the deeds of exceptionally gifted and highly moral figures of our nation (Rastko Nemanjic – Sveti Sava, Dositej Obradovic, Vuk Karadzic, Svetozar Markovic, Nikola Tesla, Mihajlo Markovic...). According to this, conclusions are made referring to thriving interdependence between giftedness and morality for both the personality and society.

Key words: giftedness, morality, history, Serbs, fruitfulness.

